

Oost-Duitsland: de onaangepaste democratie

Jan Vermeersch

Redactielid en stafmedewerker SEVI/SP-Internationaal

Een moderne politieke democratie is broos en onvoorspelbaar. Neem nu de verkiezingen van eind april in de Oost-Duitse deelstaat Sachsen-Anhalt. Terwijl België een nieuwe aflevering beleefde van het Dutroux-feuilleton, behaalde de extreem-rechtse Deutsche Volksunion (DVU) bijna dertien procent van de stemmen. Grote verliezer waren de christen-democraten, die een achteruitgang van twaalf procent optekenden en 26.000 kiezers aan de DVU kwijtspeelden. 'Winnaar' bleken de sociaal-democraten (35,9%, plus 1,9%), die echter een verkiezingsavond in mineur beleefden. Kohl werd weliswaar weggestemd, maar van een Schröder-effect was geen sprake. De SPD wist onvoldoende te profiteren van de sociale ontevredenheid. Net zoals de ex-communistische PDS bleek zij niet bij machte om proteststemmen bij te winnen. De lichte euforie die heerste op het recente sociaal-democratische verkiezingscongres in Leipzig was terstond verdwenen. De schrik dat extreem-rechts ook in andere deelstaten gaat scoren of zijn intrede zou doen in de Bondsdag, beheerst voortaan de geesten in de aanloop naar de federale verkiezingen van 27 september.

Kwetsbare jonge democratie

De Duitse democratie is een jonge democratie. Elke bedreiging van die democratie wordt, om begrijpelijke historische redenen, meteen uitvergroot en fel gecommentarieerd. Bondskanselier Kohl heeft zich gehaast om de DVU - kiezers niet te stigmatiseren: hier is sprake van protest, niet van neo-nazisme. Dat is juist. Maar het maakt de aanwezigheid van 'een Blok' in de vroegere DDR er niet minder geruststellend op. In de zo geroemde stabiliteit van het Duitse naoorlogse politieke systeem is een lichte deuk geslagen. SPD-leider Oskar Lafontaine lijkt alsnog

gelijk te krijgen met zijn bewering dat Kohl de situatie in het Oosten veel te optimistisch placht in te schatten. In Sachsen-Anhalt, de deelstaat met de hoogste werkloosheidscijfers en de laagste groei, zit men nu met de gebakken peren. Vooral jongeren, waarvan ongeveer dertig procent voor de DVU heeft gestemd, vinden dat hen te weinig wordt geboden. De jeugdcultuur in veel Oost-Duitse steden heeft niet bepaald een zachtzinnig karakter. En veel jonge kiezers trekken zich van de taboes in de West-Duitse politiek weinig aan. Het volstond dat een extreem-rechtse miljonair uit München hen massaal brieven schreef (via een overdrukje van de bevolkingslijsten), opdat de DVU kon oogsten. In de wetenschap dat twintig procent van de jonge kiezers stemt voor de PDS - een democratische partij met kritische kiezers t.o.v. de burgerlijke democratie - moet worden geconcludeerd dat het herstel van de democratie in Oost-Duitsland een moeizaam en langzaam proces is.

Op zich hoeft dat overigens niet te verwonderen. Elke politicoloog kan je vertellen dat de verinnerlijking van een aantal democratische spelregels een generatie duurt. Bovendien verloopt het aanpassingsproces aan de democratie in de ex-DDR anders dan in West-Duitsland. West-Duitsers zijn democraat geworden onder de omstandigheden van het *Wirtschaftswunder*, met aanvankelijk lage lonen en verwachtingen, en met een lokale markt die niet volledig geïntegreerd was in de wereldmarkt. De Oost-Duitsers hebben vandaag andere katten te geselen. Het scheppen van hun democratisch politiek systeem gebeurt in omstandigheden van grote werkloosheid (21,1% in het Oosten, 10,5% in het Westen), in een zeer concurrentieële internationale economische omgeving én met de erfenis van een lange politieke dictatuur. Dat geeft een

hoop tegenstrijdigheden, tempoverschillen (tussen Oost en West) en veel, veel werklozen. Te veel mensen in het Oosten hebben de *Wende* bekocht met een verlaging van hun sociale status. Te weinig mensen hebben het gevoelen dat zij participeren in beslissingen die in het 'verre Bonn' worden genomen. Alles hebben de *Ossis* van de *Wessis* gekregen: geld, banken, wetten, reglementen, administraties, leerprogramma's. De nieuwe (sociale en economische) instellingen functioneerden meteen. De eerste resultaten van de transfer(s) bleken, toegegeven, tamelijk succesvol. Maar enkele jaren later bleek het vooral met het niveau van de privé-investeringen, de werkgelegenheid en de transfer van de nieuwe politieke instellingen niet te willen vloten. Dát heeft men bij de verkiezingen in Sachsen-Anhalt geweten.

Om met het nieuwe (partij)politieke systeem te beginnen. Dat heeft grotendeels volgens West-Duits model gestalte gekregen. Formeel functioneert alles, maar de partijen zijn leeg en bloedeloos. Met de relatieve uitzondering van de PDS kennen zij belachelijk lage ledenaantallen. In Leipzig, waar in 1869 Wilhelm Liebknecht en August Bebel de SPD oprichtten, tellen de sociaal-democraten 400 leden. In heel de vroegere DDR rekt de SPD met niet meer dan enkele duizenden leden. Ondanks de gunstige opiniepeilingen is de SPD-Oost organisatorisch zwak. De tijd van de massapartijen is voorbij. Dat zag men in Zuid-Europa na de val van de Spaanse en de Griekse dictaturen. Nog veel duidelijker was het in Oost-Europa na 1989. Kiezers hebben in de post-communistische landen een zwakke band met politieke partijen. De kennis van partijprogramma's is beperkt en sterke persoonlijkheden zijn succesvol. Die parallel met het Oost-Europese partijlandschap is frappant. Ook in de vroegere DDR opereert een gereformeerde communistische partij (PDS), die volstrekt legitiem is in de ogen van een belangrijk deel van de bevolking. De verkiezingen in Sachsen-Anhalt laten bovendien zien dat ook in de Oost-Duitse politiek een vorm van xenofob nationaal-populisme is binnengeslopen. Het is niet georganiseerd, conceptueel zwak, niet in het bezit van kopstukken. Het lijkt voorlopig ook ongevaarlijk.

Toch is het een teken dat Duitsland met een onrijp, niet-geconsolideerd stuk democratie kampt. Het is een destabiliserende gedachte dat zich in het Duitse politieke systeem een solide extreemrechtse partij zou nestelen.

De werkloosheid vormt een tweede sleutel tot de gebeurtenissen in Sachsen-Anhalt. Een acceptabel niveau van werkgelegenheid blijft dé indicator van een geslaagde economische politiek. Dat niveau is op het grondgebied van de vroegere DDR niet gegarandeerd. Vrijwel de hele DDR-industrie is na 1989 opgeruimd (ondermeer omdat de Oost-Europese markten verloren gingen na de quasi-gelijkschakeling van de DDR-mark met de D-mark en het snelle optrekken van de Oost-Duitse lonen). Die roekeloosheid moet men vandaag bekopen. De Oost-Duitse export naar Oost-Europa vormt thans één tiende van de totale Duitse export naar die regio. De ex-DDR is zogezegd rijp gemaakt voor de geglobaliseerde economie, aangepast aan de wereldmarkt; terwijl de nieuwe *Länder* niet aangepast zijn aan de burgerlijke democratie. Daar kunnen ergere brokken van komen, indien geen ander werk wordt aangeboden dan de hooggekwalificeerde jobs die met veel subsidies zijn gecreëerd. Werk had in de DDR een hoge sociale waarde; vier vijfden van de vrouwen hadden er een job. Een terugkeer naar *Kinder und Küche* is voor hen geen perspectief. Tot zolang die 'eigenheid' niet wordt gerespecteerd en banen worden geschapen, zijn nieuwe ontsparingen van de democratie in Oost-Duitsland allerm minst uitgesloten.

Een toekomst voor de Ossies

Er bestaan geen gemakkelijke oplossingen voor Oost-Duitsland. Na de *Wende* bleek de economische situatie van de DDR slechter dan gedacht. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat er sindsdien immens veel is veranderd. Anders dan in de rest van Oost-Europa, waar weinig geld en geen functionerende instellingen beschikbaar waren, kwamen er voor de ex-DDR wel centen op tafel. De infrastructuur is (deels) gemoderniseerd, veel woningen zijn gesaneerd, sommige steden zijn enorme bouwwerven. De overgrote meerderheid van de Oost-Duitsers wil ook niet

terug naar de DDR-tijden. Zij is er op vooruitgegaan, omdat een gelijkschakeling van de levensvoorwaarden van de burgers (in West en Oost) bewust werd nagestreefd. De Oost-Duitse lonen, uitkeringen en pensioenen werken opgetrokken. En er werden door West-Duitsland grote inspanningen geleverd. Helaas blijft die solidariteit broodnodig. Omdat de nieuwe *Länder* slechts zestig procent produceren van wat zij consumeren en investeren, kunnen de subsidies niet worden teruggeschroefd. Bovendien moet er meer aandacht komen voor werkgelegenheid, een zorgzame staat en onderwijs, opleiding en

onderzoek; overigens de reden waarom Gerhard Schröder beloofd heeft van de heropbouw van Oost-Duitsland een topprioriteit te maken. In die context is het groeiende egoïsme van sommige rijke *Länder* - zoals Beieren en Baden-Württemberg - misplaatst. Evenmin is er behoefte aan (nog meer) neo-liberale benaderingen, zoals zij door de CSU worden gehuldigd. De extreemrechtse opstoot in Sachsen-Anhalt is geen incident. Op straffe van een groeiende instabiliteit van het Duitse politieke systeem, zal er meer begrip moeten komen voor de bekommernissen van de (jonge) *Ossis*.